

References:

1. Biekenov K., Sadyrova M. Äleumettanudyñ tüsindirme sözdığı. – Almaty: Sözdık-Slovär, 2007. – 344 bet.
2. Tıldık qatynas negızderı : oqulyq / Orazbaeva, F. Ş., - Almaty : Print-S, 2005 . - 145 b. - kitap. 3
3. Orazbaeva F.Ş., İmanqılova M.A. Kazahskoe pismo, osnovannoe na latinskoi grafike: istoria i metodologıa. Bulletin Almanach science Association France-Kazakhstan, Volume 2, 2018. Vhodit v bazu RİNS. 133 s. – S. 113-124. – jurnal maqalasy. 4
4. Qazaq tılı älipbim kirilisadan latyn grafikasyna köşiru turaly zañ. 2017.http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1700000569 (data obraşenia: 12.03.2019) - internet közderi. 5
5. Jaña älipbi negızındeǵı qazaq tılı emlesiniñ erejeleri//Egemen Qazaqstan. 2019 jyl 18 qañtar №11 (29490) B.6-7. – gazet maqalasy. 6
6. E.A. Eirih. Primenenie informacionno-komunikacionnyh tehnologi v uchebnom prosese – trebovanie mejdunarodnyh standartov// Vestnik. İnnovacionnogo Evraziskogo universiteta. 2012. - №3. – S. 14-19. 7
7. Orazbaeva F.Ş., Däuletbekova J.T., Rauandina A.Q. Sauattylyq kepılı – dybystar jüiesiniñ dürys qoldanylyu. Abai at.QazÜPU. Habarşy. Filologıa ğylymdary seriesy . No1(71), 2020. – 38-44 bb.

МРНТИ 11:15.23

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7804.59>

Оралова Г. С.¹

*¹Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қызылорда, Қазақстан*

АБАЙ ТАҒЫЛЫМЫ – ҰРПАҚ ТӘРБИЕСİNДЕ

Аңдатпа

Абай Құнанбайұлы – өмір шындығын дәл бейнелеп, одан қорытынды шығара білген ақын. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың “Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан” атты мақаласын негізге ала отырып, Абай шығармаларының тәрбиелік мәні талданды.

Абай өз шығармалары арқылы әрбір адам оқыған, тәрбиелі, мақсаты айқын, анық болу қажет деген талап қойып, келер ұрпақтың тәрбиесіне ерекше көңіл аударған. Мақалада Абай шығармалары жастарды білімге, ғылымға, еңбексүйгіштікке тәрбиелейтін зор идеялы және ұлттық сананы жаңғыртып, ұлттық кодты айқындауда ұрпаққа рухани жол көрсетер туындылар екендігі талданды. Жақсы өмір сүру, өмірді тану, өнерді үйрену бәрі еңбекпен келетіндігі Абайдың шығармалары арқылы дәлелденген. Ұрпақ тәрбиелеуді үйрететін тағылымды шығармаларының, суреткерлік, сыншылдық, сипаты ғалымдар пікірлерімен дәйектелініп айқындалды. Абай өлеңдерінің сыншылдығы әлем классиктері туындыларымен сабақтастықта талданды. Сөзі орамды, тілі өткір қарасөздерінің тәрбиелік мәні сараланды. Дәстүр жалғастығы аясында Абай шығармаларының өміршеңдігіне, көркемдігіне әдеби теориялық талдаулар жасалынды. Жұмыстың қорытындысында ақынның ғибратты туындылары келер ұрпаққа өнегелі ой, ғибратты үлгі, өмір ережесін, тәрбие тағылымын ұсынатындығы пайымдалған.

Түйін сөздер: қара сөз, толық адам, рухани, даналық, ұлттық сана, дүниетаным, ғибрат, психология, әдеби мұра

Oralova G.¹

*¹ Korkyt ATA Kyzylorda University,
Kyzylorda, Kazakhstan*

EDUCATION ISSUES IN WORKS OF ABAY

Abstract

Abay Kunanbayev is a great poet who skillfully summed up the realities of life that he accurately depicted in his own works. The educational value of Abay's works is analyzed on the basis of the article by the President of the Republic of Kazakhstan Kasym-Zhomart Tokayev "Abay and Kazakhstan in the XXI century" in this article. The purpose of the article is to recreate the national consciousness and define the national code. Abay is a person who looked critically at life and managed to see all the contradictions in it. Abay paid special attention to the upbringing of the younger generation, calling on each of them to learn through his works, set clear goals for the future, be educated and demanding of themselves. The significance of Abay's works with huge ideas of educating young people to knowledge, science, and hard work is analyzed in the article. In works of Abay, it is also proved that to live a good life and learn it, study art and achieve recognition, all these things are

achieved only through hard work. Each poem of Abay is written with the purpose of awakening the consciousness of his people. The literary, critical nature of the poet's works on the topic of educating spiritually developed youth was determined by the opinions of different scientists in this article. The authenticity and veracity of Abay's poems in combination with the works of world classics were analyzed. Their phrases and expressiveness are analyzed. In terms of traditional values, a literary and theoretical analysis of the vitality of Abay's works was carried out. Finally in the article, it was suggested that the poet's works encourage our nation to remain at the height of honesty and dignity, to offer the next generation a moral idea, an exemplary model of lifestyle and education.

Keywords: words of edification, ideal person, spirituality, wisdom, national consciousness, worldview, psychology, literary heritage

Орлова Г.С.¹

¹ Кызылординский университет имени Коркыт Ата,
Кызылорда, Казахстан

НАСЛЕДИЕ АБАЯ – В ВОСПИТАНИИ ПОКОЛЕНИЯ

Аннотация

Абай Қунанбаев - великий поэт, умело подводивший итоги из реалии жизни, которые с точностью изобразил в своих же произведениях. В данной статье проанализировано воспитательное значение произведений Абая на основании статьи Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева “Абай и Казахстан в XXI веке”.

Цель статьи - воссоздание национального сознания и определение национального кода. Абай – человек, который критически смотрел на жизнь и сумел увидеть все противоречия в ней. Абай уделял особое внимание воспитанию подрастающего поколения, призывая через свои произведения каждого из них учиться, поставить на будущее четкие цели, быть воспитанным и требовательным к себе.

В статье проанализирована значимость произведений Абая, являющихся ценными идеями в воспитании у молодежи тяги к знаниям, науке, трудолюбию.

В данной статье художественный, критический характер произведений поэта на тему воспитания духовно развитой молодежи определяется мнениями разных ученых. Была проанализирована подлинность и правдивость стихов Абая в сочетании с произведениями классиков мира. Проанализированы их словосочетания и выразительность. В плане традиционных ценностей был проведен литературный и теоретический анализ жизненности произведений Абая.

В заключении статьи говорится о том, что поучительные шедевры поэта станут для будущего поколения нравственным ориентиром, образцовой моделью образа жизни и воспитания.

Ключевые слова: слова назидания, сверхчеловек, духовность, мудрость, национальное сознание, мировоззрение, психология, литературное наследие

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев “Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан” атты мақаласында: “Біз ұлттық сананы жаңғыртамыз және бәсекеге қабілетті ұлт қалыптастырамыз десек, Абайдың шығармаларын мұқият оқуымыз керек. Оның қоғамдағы түрлі үдерістерге қатысты көзқарасы бүгінгі Қазақстан үшін аса пайдалы. Өз заманының ғана емес, қазіргі қоғамның да бейнесін танытқан Абай – елдік мұраттың айнымас темірқазығы” - деген [1.,5].

Мақалада Абай шығармаларындағы ұлттық болмыс пен бітім, дүниетаным, дін мен тіл, рух, толық адам ілімінің көрінісін талдай отырып, ұрпақ тәрбиесіндегі танымдық тағлымы сөз болған. Ғасырлар бойы халқымыз ұрпағын, елін, ұлтжандылыққа, ізгілікке баулып келеді. Абай ең ардақты, асыл арманын өз халқының келешегі ұлтты жаңғыртуға шақырған. Абай шығармалары арқылы біз ұлттық сананың деңгейін бағамдайтын деңгейге жеттік. Абай - ұлттық ой-өрістің, көркем сөз бен көркем ойдың алыбы. Абай – әрі ақын, әрі философ, өзі айтқандай жан-жақты толысқан адам. С.Торайғыров: “Асыл сөзді іздесең Абайды оқы, ерінбе, адамдықты көздесең жаттап оқы, көңілге”, - [2] деп Абай тағылымын, ғибратын оқып-үйренудің адамның өзін-өзі тануындағы ролін атап көрсеткен. Абай ақынның сарқылмас әдеби мұралары толық талданып бітті деуге келмейді. Абай шығармаларында өсер ұрпақ, келешек ұлт бойындағы болмыс, бітім, мінез, дүниетаным бірегей құбылыс ретінде бағаланған деуге болады. Ақынның “Адамның ең жаманы талапсыздық”, - дегеніндей, бүгінгі ұлтымыздың, ұрпақтың сана-сезімін ояту, ой оралымын ашу, жүрегіне жеткізу, таным дүниесін ашу міндетіміз болып отыр.

Әдістеме. Сөз өнерінің кемел суреткері Абайдың өз айтқандай бүгінгі күнде ұрпақтан – ұрпаққа мирас болып, тарихи дәуірде үзілмейтін, ұласа беретін жалғастық “Атаның ұлы болмай, адамның ұлы болу” үшін адамға қажет “нұрлы ақыл”, “ыстық қайрат”, “жылы жүрек” керектігін естен шығармау абзал. Абай ұлтжандылық, халқын сүю, жерін қорғау, елінің салт-дәстүрін сыйлау, ана тілі мен діні, дінін құрметтеу, бүкіл адамзатты құрметтеу, кісілік, әлемдік мәдениеттен үлгі алуға үндейді. Бүгінгі күні ұлтжандылыққа тәрбиелеуде Абай тағылымын зерделеу маңызды болып отыр. Ақын шығармаларынан ұлағат, өнеге алу арқылы татулық, бірлік, достық, еңбек етіп, ғылымды игеруге бой ұрамыз. Жалқаулық, өсек-өтірік, мақтаншақ, надандықтан бойды аулақ салу, жан-жағына қарап талапшылдыққа ұмтылуға ұрпақты баулиды. Адам бойындағы еңжарлық, жасандылықты “Ең болмаса кеттің

ғой мал баға алмай” деп өкініп, халқын өрге сүйреп, дамыған елдердің қатарынан көрмек болған. Елді басқару мүддесінде Плотондай ойлы, ақылды, парасатты болуын тіледі. Ол Жүсіп Баласағұнның:

Ақыл керек жаһанды ұстап тұруға,
Жүрек керек елге билік құруға.
Ел басқару – бектің ісі қашаннан,
Заң тәртіптің күшімен ол жасалған, [3.,379] деген қағидаларын есте ұстаған.

Абай поэзиясындағы өзекті тақырыптың бірі де осы ел басқару. Елге бүлік салып жүрген атқамінерлерді, елді басқармайды, қайта бұзады деп болыстардың теріс әрекеттерін әшкерелейді.

Сырттансызбақ, қусынбақ, өршілденбек,
Сабырменен топ жасап бөлек-бөлек.
Қолдан келе бере ме жұрт меңгермек,
Адалдық, арамдықты кім теңгермек,

- деп елді адал жолмен басқаруға шақырады. Елді әділ адам басқарса дауласу, арыз жазу секілді жаман әдеттер болмас еді. Ақынның танымында осы ойлар “Сегіз аяқ” өлеңінде көрінеді.

Таласып босқа,
Жау болып досқа.
Қор болып құрып барасың,

- деп келе елге керегі ауызбірлік екенін

“Көп шуылдақ не табар,
Билемесе бір кемел”,

- деп билеуші, ел ағасы, ақылды, кемеңгер адам болса деп армандаған.

Бірінді қазақ, бірінді дос,
Көрмесең істің бәрі бос,

- деген түйінді ойымен ел басқарушылардың ұстаған саясатымен байланыстырады. Елді адал жолмен басқаруға әділдік керек, адалдық, ауызбірлікте болуға шақырады.

Нәтижелер. Абайды тану – өзінді тану. Адам өз бойындағы ақыл, білім, дәулет, әділет, жақсылық жасау, ақыл, қайрат, ыстық жүректі ізгілікке жұмсау, рухани тұтастыққа айналдыруды Абай танымында толық адам ілімі деп тануымыз керек. Осы қасиетті ізгілікті істерге жұмсап, меңгерген адамды үлгі етеді, ол жаңа жолдың басшысы, - деген өнегелі өсиетін осы тұрғыдан ұғынуымыз қажет. Абай толық адамға қарсы жарым адамды қояды да, одан арылудың жолы – ғылым, рақым, ғадлет, мәңгілік аласармас биіктік үлгілеріне сипаттама береді. Абайдың 1886 жылы жазылған «Ғылым таппай мақтан ба?» өлеңі кейінгі ұрпаққа, ұлтымызға айтар өсиеті мол шығарма. Бұл – программалық өлең. Өлеңнің өн бойына Абай “Ғылым” деген сөзді айта отырып, адам бойындағы рухани қазынаның үлкені және жігерлі жастың талпынатын арманының мәні – ғылым болу керектігін түсіндіреді.

Ғылым болмай немене,
Балалықты қисаңыз.
Ондай болмақ қайда деп,
Айтпа ғылым сүйсеңіз
Сізге ғылым кім берер,
Жанбай жатып сөнсеңіз.
Дүние де өзі, мола да өзі,
Ғылымға көңіл бөлсеңіз[4].

Өлеңде ақын “адам болам десеңіз” танымының түрлерін саралап, атап өтеді. Оның алғы шарттарын нұсқап, неден бастау керек екенін көрсетіп отырған. “Жалқаулық”, “еріншектік”, “талапсыздық”, “өсек”, “өтірікшілік” әдеттердің бәрін жаман қасиетке теліп, қара сөздерін де өзіннің өткір, шыншыл тілімен мысқылдап сынайды. Білім мен еңбек адамды дұрыс жолға жетелейтінін өз шығармаларында жыр етеді.

Талқылау. Тәжік ғалымы – ақын Ғұламаһи Дауанидің шығармаларына қанық Абай:

Мұны жазған білген құл,
Ғұламаһи Дауани

Солай депті ол шыншыл,

-деп аяқтайды. Осы ойымызды дәлелдеу үшін абайтанушы М.Мырзахметовтың мына пікірін келтіруге болады. “Абай өзінің 38 қара сөзін ғақлия, нақлия туралы пікірін Дауанимен байланысты қарастырған”, - дейді [5., 28]. Олай болса Абайдың танымы Ә.Науаи ықпалымен Дауанидің «ғылым» туралы айтқан ойларымен үндесіп тұрғаны байқалады.

Аз нәрсеге қанағат ету хақында екі ойшылдың айтқандары ерекше назар аудартады.

Мысалы Абай өзінің 37 қара сөзінде: “Ер артық сұраса да азға разы болады. Ез аз сұрар, артылып берсең де разы болмас” - дейтіні бар. Осы ұшқыр ойын ақын: “қанағат”, “рақым” ойлап қой деп өлеңінде ишарат етеді. Осы ойлар Ә.Науаидің: “Азға қанағат - таусылмас бұлақтың көзі, ол қанша алса да бітпейді, қанша қысым жасалса да түгесілмес қазына” - деген ойларымен дәл келіп отыр. [6.,53]

Абай мен Науай шығармаларындағы үндестік рухани ой ықпалдастығы бар екені анық. Келешек жас буынға үміт артқан, ұлт болашағына сенген ақын Абай:

Кеше бала ең, келдің ғой талай жасқа,
Көз жетті бір қалыпты тұра алмасқа.
Адамды сүй, Алланың хикіметін сез,
Не қызық бар өмірде одан басқа.

Өлең шумағында қанағатшыл, көпшіл, рақымшыл, ұлы ақынның бейнесі бой көрсетеді.

“Атым адам болғасын, қайтып надан болайын”, - деген шын даналығынан танымдық сәулені көкірегіңе ұялатасың. Әділдік, мейірбандық болмаған жерде ақыл мен қайрат та адамды жақсылыққа жеткізе алмайды деп ой түйеді. Ақыл – таразы, білім – кен, ғылымды игеру арқылы рухани жаңғыруға жол ашылады демек.

Кемел суреткер бала, ұрпақ тәрбиесін, оның өсіп жетілуін үш түрлі себеппен адамның пейіліне, өскен ортасына, көрген үлгісіне байланыстырады. Т.Тебегенов: “Ұлттық тәлім тәрбие – адамгершілік қасиеттерді ұрпақ санасында қалыптастырудың басты көрсеткіші. Хакім Абай өлеңдерінде қазақ ортасындағы жақсылығы мен жамандығы жағаласқан мінез-құлық қасиеттерін егіздей жырлап айту арқылы адамдарды ізгілік жолына бағыттау мұраты көзделеді. Абай – адамдардың кемшілігін жөндеуге тәлім-тәрбие арқылы жақсылық жолына бағыттауға болатын көзқарас ұстанымындағы гуманист – тәрбиеші”, -дейді [7., 27]. Абай қара сөздерінде ақылды тындағысы келмейтін өз ойы мен пікірін ғана дұрыс санайтын өзіншілдерді сынап, өзінің рухани келбетін мына сөздерінен аңғартады: “Біреу айтса да, ұқпаймыз. Біреу ақыл айтса: өз білгенің өзіңе, өз білгенім – өзіме, кісі ақылымен бай болғанша, өз ақылыңмен жарлы бол” - деген дейміз, артығын білмейміз, айтып тұрса ұқпаймыз» - дейді. Осы орайда есімізге Абайдың қара сөзіндегі ойлары өлеңдерінде де көрініс табатыны түседі.

Наданның бойын басып тұр,
Қараңғылық пердесі.
Ақылдан бойы қашық тұр,
Ойында бір-ақ шаруасы [4.,130]

Бұл арада, хакім өзіншіл, менмен адамдардың дүниетанымын танытатын ойларын ұсынып, тәлім-тәрбиені ұрпақ санасына қалыптастыруда, адамды ізгілікке бағыттаған. “Ақылың мен қайратың екі жақтап”, - деген жолдарда әр адам өз бойындағы ақыл, қайратына жүгіну керектігін және оның себеп-салдарын ұғындырып береді. Абай он жетінші қара сөзінде адам бойындағы жинақтаушы күш ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек деп тұжырым жасайды. Үшеуінің айтысын беру арқылы өлең жолдарына түседі. Адам санасын айтып, адамға ой салудың бұл да бір таптырмас тәсілі. Халықтың көзі ашылып, көкірегіне сәуле түскен сайын ұрпақ тәрбиесі басты мұраттың біріне айналды сөзсіз. Мұндайда тағы Абайды іздейміз. Абайға қол созамыз, иек артамыз, оқыған сайын жаналық табамыз, тамсанамыз, таңырқаймыз. Абай сөздері бізге күн сайын жол сілтеп тұруы тиіс дейсіз ғой. Абай ойлаған, аңсаған ұрпақ ол-терең ойлы, қайырымды, иманды, инабатты ұл мен қыз. Олар ұстанатын қағиданы да Абай жүрек саумалындай сұрыптап айтып, кеткен. Мысалы:

Жүрегіне сүңгі де түбін көзде,
Сонан тапқан шын асыл, тастай көрме
Кемді күн, қызық дәурен тату өткіз,
Жетпесе, біріндікін, бірің жеткіз!

Бұл сөзді біреу ұқпас, біреу ұғар, - деп кеудесінде сәулесі бар жандарға “тіл ұстартып, өнер шашып” кеткен абыз ақылғой Абай адам атын асқақтататын қасиеттерді айтып, тебірене жырлаған. Ғалым Т.Тебегеновтің зерттеулерінде адамның-ойын қурайтын негізгі сипат ерекшеліктер сараланып, баға беріледі. Психологиялық еңбекте: “Ақыл-жан әлеміндегі қиял, ойлау, ұғым, тіл, ішкі және сыртқы сезім, мінез т.б. алуан мәселелерді қамтитын психологиялық ұғым. Психология ғылымының анықтамалары бойынша ақыл – интелект табиғаты делінген”. [8.,379] Соған

қарағанда ақын шығармаларындағы аталған даналық қасиеттер Абайдың даралық қасиетінің көрсеткіштерін айқындайды деуімізге негіз бар.

Ғалымның осы пікіріне орай Абай шығармаларының алтын қазығы – адам және оның тәрбиесі ізгілік жолындағы бағыты, ұстанымы мен тағылымын оның шығармаларынан табады. Ұрпақ тәрбиесінде алдымен адамды сүю “Толық адам” қандай болу керек, оның басты белгілері қандай деген сұрақ ақын шығармаларында дәлелденген. Үш ақ нәрсе адамның қасиеті: Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек,- деп санамалап береді. “Адамзаттың бәрін сүй, бауырым деп” деген ойлары тек қазақты ғана емес барша адамды сүю халықтың жолы, ғәділеттің жолы деген тұжырым жасайды. “Әкенің баласы- адамның дұшпаны, адамның баласы-бауырың” деп ғибрат тастайды. Адамның басты қасиеті адамгершілік, махаббат, сезім дей келе, сол адамгершілік тәрбие арқылы келеді деп жырлайды. Ғасырлар бойы халқымыз ұрпағын ізгілікке, өз елін сүюге баулып келеді. Бүгінгі күні ұлттың тілін, ділін, дінін, болмыс бітімін, дүниетанымын, рухын, тұрмыс-тіршілігін, елін сүюге тәрбиелеуде Абай шығармаларының мәні мен маңызы зор. “Елжандылық», “ұлтжандылық” ұғымы жерін қорғау, елінің салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын сыйлау, ана тілін құрметтеу, елінің өркендеуіне үлес қосу болса, осы құндылықтарды Абай шығармаларынан табамыз. Ақын шығармалары арқылы ұрпақ тәрбиесінде қалыптастыруға тиісті мына ізгіліктерге де көңіл аудару қажет:

Өнерді, тілді құрметтеу
Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жоқ-барды, ертегіні термек үшін.
Көкірегі сезімді, тілі орамды,
Жаздым үлгі жастарға бермек үшін.
Елінді, жерінді, ұлтыңды сүюге, бірлікке үйрету
Берекелі болса ел-
Жағасы жайлау ол бір көл.
Берекенді қайырма
Ел тыныш болса, жақсы сол. [4., 91-92]

Өлеңнен ақынның ұлтымыздың келешегіне үмітпен қарағаны байқалып тұр. Үмітті ойлар құбылысы сезіледі. Ата-ана, туыс-бауырын сыйлау, бүкіл адамзатты құрметтеу, кісілік қасиет қалыптастыру

Кемде күн қызық дәурен, тату өткіз
Жетпесе біріндікін бірін жеткіз
Күншілдіксіз тату бол шын көңілмен
Қиянатшыл болмақты естен кетір.

Ақынның әлемдік мәдениеттен үлгі алуды насихаттаған туындылары жетерлік. Әлем әдебиетіндегі классик қаламгерлердің дүниетанымымен өз көзқарасын үндестіре отырып, ортақ тағылымды бейнеленген.

Абай мен Гете өзара үндестікті
Жүрегім, ойбай, соқпа енді, жалын мен оттан
Жаралып, жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат

– деген өлеңдегі ойлары Гетедегі: “Жаңа махаббат – жаңа өмір”, “Татулық жыры” өлеңдерімен сабақтас.

Әр дәуірдің тарихи кезеңдерінде ұлтжандылыққа, елжандылыққа тәрбиелеудің өзіндік мүдделері болады. Абай өмір сүрген заман билік негізінде құрылған феодалдық заман болды десек те, ғибраты мол шығармаларында елді, ұлтымыздың келешегін болжап кеткен. Бірлік, татулық, достық, еңбекке баулу, ғылымды үйрену, талап етуге үндеген. Абай қазақ тағдырының болашағына алаңдаған, өз заманы мен келешек ұрпақтың ұлттық-отаншылдық көзқарастарына қозғау салды. Ұлтымыздың ұрпақ тәрбиесіндегі ата-бабадан жалғасып келе жатқан даналық дүниетанымды назарға алды. Халық тұрмысындағы күнкөріс психологиясын танытатын ұлт тұрмысының тағылымын “Бесінші қара сөзінен» көруге болады. “Түстік өмірің болса, күндік мал жи”, “Өзінде жоқ болса, әкең де жат”, “Малдың беті-жарық, малсыздың беті-шарық”, “Мал тапқан ердің жазығы жоқ», «Қайраны жоқ көлден без, қайыры жоқ елден без” [9.,101]. Ел ішінде осындай афористік мәнге ие болған сөздерді Абай сынап келе, ұлтымыздың тұрмысы малға тәуелді екенін жоққа шығармайды. Бесінші қара сөзінде: “Бұл мақалдан не шықты?”

“Мағлұм болды: қазақ тыныштық үшін, ғылымы үшін, білімі үшін қам жейді екен, ол малды қалайша табуды білмейді екен, егер малды болса, әкесін жаулауды да ұят көрмейді екен!” [9.,101]. Абайдың бұл сыны қазақтың күнкөрістік психологиясын танытуы, сынауы емес, ұлтымыз жеке бастың қамын ғана ойламау керек, ғылым-білімді игеру жолына түсіп, мал табудың жолын еске салады. Ақын осы ойларын ғылым үшін, білім үшін, әділет үшін күресу қажет деп қорытады. Қара сөздерінде айтылатын танымды, тағылымдық өлеңдерінде де еске түсіреді.

Малға достың мұңы жоқ малдан басқа,
Алдарында шама жоқ алдамасқа.
Табысына табынып, қалтаң қағып,
Тойғанынан қалғанын берсе алашқа

Хәкім Абай халқымыздың ұлттық дүниетанымындағы күнкөріс психологиясын еңбек пен ғылымды игеру арқылы ғана мал табуға болады дей отырып назарға алады. Абай келешек ұрпақтың терең ойлы, қайырымды, иманды, инабатты ұл мен қыз болуын, олар ұстанатын қағиданы айтып кеткен. Абай “Менің сөзімді біреу ұғар, біреу ұқпас”, -дей келе, осыны ұғатын ұрпаққа тіл ұстартып, өнер шашып кеткен ақын.

Қорытынды. Ақынның мәңгі өшпес мұраларының өміршендігін мына пікірмен түйін жасағымыз келеді. “Абайдың шығармалары мен көркем образдары онда суреттелген дәуірмен бірге өшіп қалған жоқ. Олардың әсер етушілік қуаты – өз тұсындағы халық өмірін Абайдың мейлінше кемелденген көркем формада бейнелеуінде” [10.,18]. Әр заманның өзіндік саясаты болар, қандай жағдайда да ұлтымызды парасат биігінде қалуға, адалдыққа, абзал кісілікке шақырған.

Ғибратты туындылары арқылы келер ұрпаққа өнегелі ой, ғибратты үлгі, өмір ережесін, тәрбие тағылымын ұсынған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қасым-Жомарт Тоқаев. Абай және ХХІ ғ. Қазақстан. Қазақ әдебиеті газеті, № 1-2 саны, 10 қаңтар, 2020 жыл, 5 б.-газет
- 2 Торайғыров С. Таңдамалы шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1989.–321 б.-кітап
- 3 Баласағұн Ж. Құтты білік. – Алматы: Жазушы, 1986. – 616 б.-кітап
- 4 Абай (Ибрагим Құнанбаев) Екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1986. – 304 б.-кітап
- 5 Мырзахметов М. Абайтану тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1994. – 192 б.-кітап
- 6 Новай А. Х том. – Ташкент: Баспа, 1970. – 450 б.-кітап
- 7 Тебегенов Т. Абайтану ұлағаты. – Алматы: Ұлағат, 2013. – 204 б.-кітап
- 8 Психология-Адамзат ақыл-ойының қазынасы. 10 томдық, 7 том–Алматы: Таймас, 2005. – 480 б.-кітап
- 9 Абай қара сөздері. – Алматы: Ел, 1992. – 272 б.-кітап
- 10 Абай энциклопедия. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, Атамұра, 1995.-720 б.-кітап.

References:

1. Qasym-Jomart Toqayev. Abai және ХХІ ғ. Qazaqstan. Qazaq әdebieti gazetі, № 1-2 sany, 10 қаңтар, 2020 жыл, 5 б.-газет
2. Toraiǵyrov S. Таңдамалы шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1989.–321 б.-кітап
3. Balasaǵūn J. Qūtty bīlik. – Алматы: Жазушы, 1986. – 616 б.-кітап
4. Abai (Ibragim Qūnanbaev) Eki tomdyq шығармалар жинағы.– Алматы: Жазушы, 1986. – 304 б.-кітап
5. Myrzahmetov M. Abaitanu tarīhy. – Алматы: Ана тілі, 1994. – 192 б.-кітап
6. Novai A. H tom. – Tashkent: Baspa, 1970. – 450 б.-кітап 7
7. Tebegenov T. Abaitanu ūlaǵaty. – Алматы: Ūlaǵat, 2013. – 204 б.-кітап
8. Psihologiya-Adamzat aqyl-oiynūñ qazynasy. 10 tomdyq, 7 tom–Алматы: Taimas, 2005. – 480 б.-кітап
9. Abai qara sözderi. – Алматы: El, 1992. – 272 б.-кітап
10. Abai ensiklopedia. – Алматы: Qazaq ensiklopediasy, Atamūra, 1995.-720 б.-кітап.

МРНТИ 11.25.41

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7804.60>

Пирманова К.К.,¹ Карбозова Б.Д.,² Токмырзаев Д.О.³

¹Казахский национальный университета имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

^{2,3}Институт Языкознания имени А.Байтурсынова,
Алматы, Казахстан

**ТЕХНОЛОГИЯ ПРОГРАММЫ ПОЛУАВТОМАТИЧЕСКОЙ МЕТАРАЗМЕТКИ И ПРИНЦИПЫ
АВТОМАТИЗАЦИИ МОРФОЛОГИЧЕСКОЙ РАЗМЕТКИ ТЕКСТОВ НАЦИОНАЛЬНОГО КОРПУСА
КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА**

Аннотация

При изучении казахского языка необходимо уделять большое внимание области корпусной лингвистики и изучать ее теоретические и практические аспекты мирового уровня. В специальных изданиях научных журналов также публикуются статьи по общим и конкретным вопросам, касающимся создания и работы текстовых корпусов по всему миру. Однако известно, для казахского языкознания требуется специальное изучение многих вопросов, связанных с корпусной лингвистикой. Оно включает в себя: определение корпусной лингвистики и ее основных